

Има романисти, които дневно съчиняват на пишеща машина по петдесет страници!
Бедните пишещи машини!

Време е вече да сеучреди ежегодна литературна награда на името на писателя X и тържествено да се оповести, че тая награда е предназначена само за него, а не за друг писател.

Попитали Иван Вазов дали желае (е съгласен) да заеме някакъв си висок обществен пост.
Вазов отговорил, че е достатъчно известен и само като писател.

Някои редактори на списания и вестници с дълбоко убеждение още вярват, че техните издания са предназначени единствено за утвърждаване (възвеличаване) на собствената им слава.

В Занзибар превели на занзибарски език разказ от писателя Y.
Вече втора година щастливият автор разпраща по редакциите съобщения за това велико събитие.

Има писатели, които не четат никакви книги, за да не попаднат под чуждо влияние.

Скучната и бездарна книга не носи марката на качествен контрол и се продава по книжарниците като редовна стока.

Писателят Z се катери по стълбата на благополучието с такава изумителна ловкост, за която биха мечтали дори някои световноизвестни акробати и алпинисти.

НЕИЗВЕСТЕН ДОКЛАД НА ДИМЧО ДЕБЕЛЯНОВ ЗА ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ

Славчо Данаилов

Ранната смърт на Димчо Дебелянов (убит на 2 октомври 1916 г. при Демир Хисар през Първата световна война) не е преграда, за да няма той ясен поглед за поезия. Слана попарва младостта на нашия елегичен поет, но гласа на тая младост — и интимен, и искрен, и безутешен, и възторжен — ние чуваме в неговите песни. Звездата на тоя поет — ангел, изгонен от рая, изгрива на поетическия небосклон с много блясък. Тая звезда свети и сега и над лобното му място, и над нас, и над всички ония, които обичат поезия и не могат да живеят без нея.

Може би Димчо Дебелянов да няма и двайсет години, и може би да е в последния клас на гимназията, когато чете доклад за Пенчо Славейков. Рефератът, който се печата за първи път, е писан след като излизат от печат „Епически песни“ (Пловдив, Д. В. Манчов, 1896) и

няколко години преди 1907 — годината на тяхното второ издание. Това личи от стихотворението „Cis-moll“. В първото издание (1896) то е с наслов „Fis-dur“. Изглежда, че авторът е писал своя доклад или през 1904 г. или през 1905. Тия години са най-близко до истината.

Пенчо Славейков променя заглавието на своето стихотворение от „Fis-dur“ в първото издание (1896) на „Cis-moll“ във второто (1907). Авторът на това стихотворение изправя една съществена грешка — „Cis-moll“ като заглавие покрива трагичната тема на неговата художествена творба. Славейков не свири на пиано. Мара Белчева, спътницата в неговия живот, също не познава техниката на пианото. Може би проф. Боян Пенев, който свири и на пиано, и на цигулка, и композира, разкрива пред него пропастта, която зее между заглавието и стихотворението. Но да се върнем пак при Пенчо Славейков. Той, казахме, като любител не изпълнява музикални песни, но обича да слуша музикални изпълнения. Защо тогава да не повярваме, че неговият музикален слух му подсказва да изхвърли сонатата, написана в мажорна гама, и да постави като заглавие сонатата, написана в миньорна гама. В Cis-moll (до диес миньор), оп. 27, № 2, Лунната соната, която Бетовен посвещава на графиня Жулиета Гуичиарди (1802), има много скръб, много страдания и малко радост. Тая соната, тая съпяща симфония ни напомня Петата симфония на композитора, при изпълнението на която слушателят, занемаял от страх, а по-късно — от радост, чува двубоя между човека и съдбата. За крайната победа на човека над съдбата Пенчо Славейков поставя мотото под заглавието на своето стихотворение, взето от симфонията на Бетовен: So pocht das Schicksal an die Pforte.¹ Fis-dur (фа диес мажор), оп. 78, сонатата, която споменаваме и която авторът на „Кървава песен“ във второто си издание на „Епически песни“ изхвърля, ни напомня едно от най-хубавите лирически стихотворения. В нея великият композитор завещава на човечеството своята мечта като действителност. Тоя трагичен поет рисува със светли тонове красотата и блясъка на живота. Композирана през 1810 г., той я посвещава на графиня Тереза Брунsvик, която учи пиано при него. Влюбен, той мечтае да се ожени за нея (може би тя да е „безсмъртната любима“). Макар и тайно сгодени, бракът не се осъществява, но любовта между тях не угасва. По-късно Лудвиг ван Бетовен плаче над нейния портрет. Брунsvик не се омъжва и след неговата смърт.

Димчо Дебелянов изпитва особена любов към поезията на Пенчо Славейков. Това наясно личи от неговото стихотворение „Пенчо Славейков“, което той чете на утрото „В памет на Пенчо Славейков“ на 3 юни 1912 г. в София по случай смъртта му на 28 май 1912 г., намерила го в Лаго ди Комо — Италия.

Парите, получени от продажбата на книгката „В памет на Пенчо Славейков“ с корици от Георги Машев (художник), са „за фонда по пренасяне на тялото и гробница на поета“. В тая книжка участвуват със стихове и със статии: Димитър Подвързачов, Людмил Стоянов, Никола Янев, Константин Константинов, Димчо Дебелянов, Коста Кнауер, Христо Ясенев. Статите и стихотворенията са четени на утрото.

В своето стихотворение Димчо Дебелянов излива любовта си към Пенчо Славейков — той го обича, защото го разбира — и своята злъч към „слепци обезумели“, които нямат чувство за поезия и още по-малко за поезията на Славейков. И като се прекланя пред своя учител, той не проклита земята, която го скрива без време в своята тъмна и ледена пазва. Дебелянов изпитва чувство на гордост към автора на „Кървава песен“ и гняв към убогия. Като древен пророк той вдига ръце към небето и го моли да пуща мълнии върху главата на „презрения“.

След писателите-народници във втората половина на деветнайсетия век в българската литература се налагат на вниманието на читателя нови имена, представители на индивидуализма. Бащата на новата поезия у нас е Пенчо Славейков, който ни предлага света на личността. До сърцето на Димчо Дебелянов стои по-близко Славейков и по-далеко — Иван Вазов. В писмо до Николай Лилиев, печатано в „Литературна мисъл“, кн. 3, 1966, стр. 111, той пише „Изследвах първия том от Вазовите лирически стихотворения, които скоро ще ти пратя. Останах смаян от разликата между него и младите хора, която се хвърля на очи, като се разглеждат и сюжетите му, и чисто техническите му похвати. С тоя човек като че нищо не ни свързва.

¹ Тъй съдбата чука на вратата.

При все това, той ни е бил учител някога. И ако участва на всички учители е такава — да им се надсмиват учениците! . . .“

Пенчо Славейков говори с езика на новото време. Неговата „Кървава песен“ наистина е със сюжет отпреди Освобождението — Априлското въстание, историческо събитие. Но това е само външно, по форма. Под кората на тая форма се крие кълнът на новото време. Тази епопея всъщност е дълбоко лично преживяване на поета. Димчо Дебелянов е запленил от тоя род поезия. „Той зима събитие, пише той в доклада си, само дотолкова, доколкото може то да обясни чувството, което обладава героят. . .“ Прекланя се пред тая поезия, защото той вижда в нея себе си и утвърждава себе си. Бляновете си, които спотаява дълбоко в своята душа, той вече може да направи достойни на читателя. Неведнъж и не два пъти ще ни поднася своя интимен свят в римувано стихотворение. Брани и обича Славейков от „ниция“, от прокажения, защото сега светът е богат и гъмжи от сюжети и защото животът е толкова много разнообразен!

След Пенчо Славейков се появяват нови имена на млади поети в българската литература. След него те могат да помислят и мислят вече и за поета в себе си. Та нали ние познаваме най-добре себе си, своята душа, която е пълна с впечатления, и сърцето, крепостта на нашите чувства, чака да запее за любов! Защото, преди да се появи авторът на „Сън за щастие“, действителността не буди в душата на българския поет никакви особени и сложни психологически преживявания. Лириката му е пейзажна. Действителността изобразява сама за себе си. Изразните средства, с които той изписва тая действителност, са едни от най-обикновените.

За скръбта, която държи в прегръдките си поети със световна известност в миналото, за тревогите, които изживява неспокойната и чувствителна душа на поета, за песимизма и за възторга Пенчо Славейков дири и намира нови съдини. И ония, които идат след него, са улеснени в това отношение. Той им завещава смелост и литературен вкус. Така те обогатяват езика ни с нови представи, откриват нови небеса, нови земи за българската поезия, ненаселени с видения. Те потъват в своя интимен свят, отключват неговите зали. Пияни от чудесата на тоя свят, те скитат из градините на любовта (Вазов „се стеснява“ да пише за любов).¹

С Пенчо Славейков младите поети известяват на българския читател бунта на своите мечти. Все по това време Димитър Подвързачов, който диктува писмото, и Димчо Дебелянов, който пише, съобщават на Николай Лилив в Париж в шеговита форма (на никого не е забранено да казва истината, като се смее) за новата азбука на българската поезия:

„ . . . За една скорошна книжка на „Съвр. (еменна) мисъл“ обехахме на (Ал.) Паскалева (издател) „Албум от лирически песни“, твои, Дебелянови (мои²) и мои. Ние трима трябва да произведем революция (да го чуеш само как се смее! б. р.) в българската поезия. Другояче тая работа нече да я биде! (Ха! — Ха! — Ха!). Затова побързай да изпратиш някои нови творби, но да бъдат нещо особено (домашен хляб, както се изразява Сотир³). Моите са вече почти готови, Дебеляновите също, очакваме твоите. (Едното от Димитровите завършва така: „А душата чезне, чезне в спомени и тайни, а в другото има такъв куплет: „И тежи ми на душата неизречена присъда: в гълбините на нещата аз съм бил преди да бъда“). Прочее побързай да пратиш твоите т а н ц о в е в д у м и, ама да бъдат „с вихрен валс от китни рими“ (друг стих от Димитровите). Ние чакаме с нетърпение да свършиш това глупаво школо⁴ и да дойдеш в София. Ще осмислам списание и ще прокламираме нови пътища в изкуството! Не се отчайвай, а пиши, твори, защото от тази оскубана България срещу нас гледат 4 000 000 очи, но. . . сърце

¹ И в. Д. Шишманов, Ив. Вазов — Спомени и документи. Под редакцията на проф. М. Арнаудов, БАН, 1930, стр. 307.

² Като пише „Дебелянови“, той добавя от себе си „мои“. С това Димчо Дебелянов не иска да подчертава, че ще има и от него стихове, а че е влюбен в благозвучието на българския език. Навсякъде го дири и навсякъде го намира. И тука го открива, като повтаря два пъти притежателното местоимение в мн. число „мои“.

³ „Бай Сотир“, тъй го наричат по-късно младите. По призвание е страстен иманяр — все открива съкровища. По професия е нещо средно между служител и прислужник в магазин за спиртни питиета на В. Г. Шаханов, на някогашния площад „Бански“, близо до софийската централна баня.

⁴ Ecole des Hautes Études Commerciales в Париж. (Училище за висши търговски науки).

мълчи! (Сега каза почти на себе си: „Нека се посмее момчето“, б. р.). Щегата настрана, но обещанието за албума е сериозно и ти трябва да побързаш със стиховете. . .¹

Ако и да е написано в шеговита форма, в писмото се чувства борбата, която младите поддигат по онова време, и победата, която очакват. Тия млади поети издигат българския език на завидна висота, и за да пресъздават художествено творбите на своето вдъхновение, те множат литературния ни език с нови изразни средства, с нови поетични образи и речеве обрати, утвърждават нов словоред. Тия поети, които няма где глава да подслонят, ни оставят голямо наследство — неброено богатство. Техният стих е музикален, ритмичен. Те откриват нови рими — външни, вътрешни, двойни, тройни. Тия същите поети говорят в рими, а от гледна точка на икономиката пишат своите писма на обикновени пощенски картички. Димчо Дебелянов обръща внимание на Николай Лилиев: „... Пиши и ти повече и, ако е позволено, да ти представя една малка сметка, не изпращай картичките в пликове, макар и отворени, защото ги таксуват.“²

Тая страст да се дири все по-съвършена форма на българския поетичен език не напуска Димчо Дебелянов дори когато цитира откъс от стихотворението „Cis-moll“ от Пенчо Славейков:

Сляп бил си ти! И Омир бил е сляп;
но, в слепота, от хиледите зрящи
едничък само той е виждал ясно. . .
Не из очите погледа излиза,
а на душата из Света Светих.

Младият поет променя първия стих, като го прави и по-благозвучен, и по-гладък, и по-ритмичен:

„Ти сляп си бил — и Омир бил е сляп;“

Вторият стих:

„но, в слепота, от хиледите зрящи“ става
„но в тъмни свят от хилядите зрящи.“

Пенчо Славейков оставя „в слепота“ и в първото, и във второто издание на „Епискипски песни“. Това съществително „слепота“ е повече отвлечено понятие и по-малко поетичен образ, повече мислено и по-малко почувствувано. То е студено, сухо и много говори на ума и малко — на сърцето.

„В тъмни свят“ прилагателното „тъмни“ засилва още повече съществителното „свят“ и ни кара не с ума си да разбираме, а със сърцето си да почувствуваме голямата трагедия на великия композитор. Съдбата, срещу която се опълчва, го наказва жестоко. Бетовен, единственият Бетовен на земята, е глух за своята музика, която разтърсва човешката душа. Той не чува своите гениални творби, които смъртните слушат. Мъките на Прометей от гръцката митология са и негови. Музикалната му творба „Прометей“ е неговият реквиem.

Може би грешим, ако мислим, че това са поправки на Димчо Дебелянов. За да не цитира точно оригинала, намесва се неговото силно развито чувство за поезия, за стихотворен размер, за ударение, за ритъм. Подвежда го неговият поетически талант.

*

От доклада на Димчо Дебелянов, намерен в архива на Николай Лилиев, се уверяваме още по-силно, че тия двама наши поети приживе се обичат и че ако някой от двамата замине някъде за по-дълго време, той оставя своето имущество при другия. Това „имущество“ обикновено е някакво сандъче с ръкописи и с книги. Така само можем да си обясним защо докладът на Димчо Дебелянов за Пенчо Славейков стои толкова години между книгите и папките на Лилиев. Докладът е написан на обикновена ученическа тетрадка. Листовете са десет. От един

¹ Пощенска картичка, втора поред от трите картички, които образуват едно писмо. Дата носи само първата картичка — София, 21/III, нов стил 3/IV 911. Писмото се печата за първи път.

² Литературна мисъл, кн. 3, 1966, стр. 105.

канцеларски лист Димчо Дебелянов прави два. Добре прегънати, те не личат, че са прибавени. По белите полета, оставени във вътрешната страна на листовите, Дебелянов нанася стенографски бележки, разчетени от Георги Клисаров и поместени под линия с арабски числа. В сп. „Стенографски преглед“ той ще печата статия под наслов „Димчо Дебелянов като стенограф“. Пак по белите полета на тетрадката той пише тук и там имена с кирилица. И тях даваме под линия и ги означаваме с букви. Полузакръглените скоби са на Димчо Дебелянов, ъглестите са мои.

На външната страна на лицевата корица стои името на Пенчо Славейков, написано от автора на реферата. През два реда, по-долу, Николай Лилив отбелязва с молив „Димчо Дебелянов“. Кориците на тетрадката са меки и са в сив цвят.

ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ

На българския парнас в сегашно време се подвизават множество поети, но само пет от тях заслужават особено внимание, поети с доказани способности и със строго определени физиономии. Те са Иван Вазов, Ст. Михайловски, Кирил Христов, П. К. Яворов и Пенчо Славейков. Последният от тях е предмет на настоящия реферат¹. Аз ще се помъча да определя Пенчо Славейков като поет и художник² (заедно с това като човек с известни [възгледи] върху света, хората и изкуството). П. Слав[ейков] изпъква особено силно в българската литература като епически поет. В епическата му поезия, събрана в двете му сборки „Епически песни“ и „Блянове“, се срещат главно два елемента, един лек и шеговит, а други сериозен, тъжен. Мотивите на първия елемент той взема из източните сказания или направо из живота на източните народи — турците и персите, тези сказания и тоз живот, из когото са черпили и черпят теми много поети, когато искат да облечат известна идея философска в хубава и изящна форма. Но както и Стоян Михайловски, в използването на тези ценни съкровища той показва известна непознатост, която го докарва до смешно бръщолечение, до неща на които мястото не е в поезията. За илюстрация на мисълта си аз привеждам едно из стихотворенията, написани по такъв маниер: „На хаджилък в коша“³. Наистина не може да се откаже, че има стихотворения от този род, които ни поразяват със своите хубости („Два погледа“), но все пак изчезва от им из неговата поезия би я очистило и въздигнало повече пред нашите очи. Защото тук е най-слабата страна на неговата поезия и изчезването ѝ би отнело удоволствието на някои лигави критици и поети да го обвиняват в бездарност и измъченост на стиха.

Мотивите на втория род стихотворения Пенчо Славейков взема из историята на другите или българския народ, из живота на хората на мисълта и чувството, из народните предания и песни и др.

Към стихотворенията, за сюжет на които са послужили разни исторически събития, принадлежат тези, взети из българската история. Само че той ги разработва по начин съвършено различен от този на Вазова, Петко Славейкова и др. Използването на едно събитие важно или съдбоносно за българите не му дава повод да подига акциите на своя народ, да хвали този или онзи цар и с това да понижи цената както на събитието, така и на произведението. Той взема съб[итието] само дотолкова, доколкото може то да обясни чувството, което обладава героят, причина на това събитие. Сравнете например „Цар Симеон“ от Ив. Вазов с „Цар Самуил“⁴ от Пенчо Славейков. Първото е пълно с бабайлък и превъзнасяния на Симеона, а вто-

¹ „Встъпление. Мотивировката на темата. Всичко е казано досега и това, което ще кажа, няма да бъде никакво ново стансвище.“

² „Защото почти никъде в неговите стихотворения не изпъкват нови идеи и възгледи върху обществения ред и живота изобщо.“

³ На 2. страница на тетрадката, долу, по бялото поле, Димчо Дебелянов е написал числото 130. В първото издание на „Епически песни“ на 130 страница е поместено стихотворението „На хаджилък в коша“.

⁴ „Прочети 4“ — стихотворението „Цар Самуил“.

торо с чувство и хубост. Тук принадлежи и стихотворението „След старозагорския бой“, написано с много тежък стих, „Маркови кули¹“, „Едно време“ и „Пленици“². Последното стихотворение като че ли противоречи на изказаната по преди мисъл върху стихотворенията с народно-исторически теми, обаче при по-дълбоко вгледване в него ще видим, че поетът и тук не обръща внимание на това дали войниците са български или не, а обръща внимание на техния бодър, несъкрушим от битките и от плена изглед. Тук се отнася и поемата „Въстаник“³, ученически стъкмена и наредена по подражание на „Шилъонския затворник“, която има само това значение, че е увеличена с два-сет страници сбирката „Епически песни“⁴. Към стихотворенията с историческо съдържание принадлежат „Валтасар“⁵, което или той е откраднал, или него са открали, защото аз съм го чел в сп. „Нива“ със същите мисли и даже съща външна форма „Цар Крез на кладата“.

С разглеждането на стихотворенията, за теми на които са послужили моменти из живота на великаните на ума и чувството, ние встъпваме в областта, където Пенчо Славейков е най-силен като епик, където е най-вещ като художник. Тука се отнасят „Успокоений“, „Fis-dur“ („Cis-moll“), „Сърце на сърцата“, „Сянката на свръхчовека“ и „Микел Анджело“. В тях поетът ни прави зрители на най-странните мъки, които изпитват те, на онези моменти из техния живот, когато душата им се сгива под накупелите мъки или пък се възражда за мирен живот. Във всичките тези стихове авторът е майсторски съгласувал състоянието на героя с външните условия. Във „Fis-dur“ („Cis-moll“), „Успокоений“, „Сърце на сърцата“, „Сянката на свръхчовека“ всичко става нощем и тъмнината на нощта иде да удвои тъмнината, набрана в душата на героя. В „Успокоений“⁶, най-силното стихотворение от този род, той на два пъти ни рисува нощта, и то като вещ художник само с няколко черти.

„Успокоений“ ни показва Ленау нещастен немски поет в навечерието на своето полудяване. Той се скита из тъмний парк през една есенна нощ, мъчен от беззаветна скръб. Листата плахо шумят като че ли в съзнание за близкия си край ивейките се свеждат с милост връз него. Тук той изказва на себе си своите болки, на които ненамерил отзив и не намира и сега. След това се връща в стаята си, грабва цигулката и засвирва. Но тъкмо що се унася в потока на сладостно тъжните звукове се скъсва една струна, символ на скъсването на живота, преди да е изпяна песента. Той се хваща за косата с ужас и се хвърля из прозореца обезумял. Достоевски и по-достойно изпълнение.

Във „Fis-dur“ („Cis-moll“) виждаме Бетховена измъчван от съзнанието за своята глухота, за този изгубен дар, който той има най-голямо право да притежава като творец на хармонията. Сянката на смъртта вече се скланя над него, но духът, пазител на душата, започва да му шепне думи, които вливат примирение в неговите гърди:

„Ти спял си бил — и Омир бил е спял
Но в тъмни свят от хилядите зрящи
Едничък само той е виждал ясно
Не из очите погледа излиза
А на душата из света светих.“

И завършва с думите: Ти на съдбата няма що да робнеш, защото ти сне огъня от небето и го запали в хорските сърца и затова ще вечно да живееш безсмъртен в смъртния мир. Аз няма да се спирам на всички произведения от този род, защото знам, че хубавото се мъчно предава —

¹ „Прочети 143“ — стихотворението „Маркови кули“, което е повече лирика, отколкото епическо произведение.

² „Прочети 79“ — стихотворението „Пленици“

³ „Това нещо, което може да се срещне във всички народи. Прочети началото и края“ — става дума за стихотворението „Въстаник“.

⁴ На 6. стр. на тетрадката, най-горе, по бялото поле, Дебелянов е отбелязал „Кървава лепен“. Може би е искал заглавието на книгата да го подсети за нещо или пък е чел откъси от нея.

⁵ Темата на което далеч не е библейско предание.

⁶ „Прочети 120“ — стихотворението „Успокоений“.

⁷ На 8. стр. на тетрадката по бялото поле Димчо Дебелянов е записал „Бетхов[ен] че-репа“. Вероятно е говорил за композитора и за смъртта.

то се само чувствава. Ще направя само една кратка характеристика на всички заедно. В стихотворението „Успокоений“, „Fis-dur“ („Cis-moll“) и пр. Пенчо Славейков се издава като вещ психолог-поет и като рядък художник, способен да облече в образи и най-тънки и недоловими чувства и най-отвелечени идеи. Тука Пенчо Славейков се явява и като чуден лирик, който под маската на един напълно обективен епически поет ни предава свои чувства и настроения. Не случайната прилика между Бетховена, глухия творец на хармонията, и парализирания поет ни дава право да мислим, че повечето чувства на Бетховен във „Fis-dur“ („Cis-moll“) са чувства на П. Славейков. С това обективизиране на собствените си чувства П. [енчо] Сл[авейков] ясно се отличава от всички български поети.

С разработване на мотиви из народните песни и народен живот П. [енчо] Сл. [авейков] основа едно ново течение в българската литература, по което тръгнаха много бележити поети като П. Яворов в „Хайдушки песни“, Кирил Христов в баладите си и „Самовилска китка“, Трифон Кунев в „Песни“ и П. Ю. Тодоров в идилияте и драмите си.

За да може човек да разработва с пълна сполука мотиви из народната поезия, трябва да я познава до съвършенство. Това условие Пенчо Славейков напълно задоволява. Студиите в „Мисъл“ и „Периодическо списание“ доказват това. И той напълно отговоря на думите „разработва мотиви из народните песни“, защото не е разработка това да вземеш някой мотив из народния живот и да му придадеш същата форма на народните песни^а. Разработката се състои в това да доловиш мотива или идеята, да го възплътиш в образи и да го излееш в една форма напълно съвременна. За пояснение аз привеждам песните „Теменужка“ и „Гурбетчия“ и двете преработени народни песни. Тук се отнася баладата „Чумави“ преработка на „Лазар и Петкана“ Тук твърде ясно може да се види неговата способност в това отношение. Освен че е придал на песента хубава, подходяща на съдържанието форма, но я е очистил от всички отживели елементи. Напр. от суеверните елементи е оставил само този, който е основният в песента, она за възкръсването на Лазаря. Такава е песента „Първо либе“ и др. От стихотворенията, в които се възплътява простиранодния живот по-бележити са „Етьр^б назад се повръща“ и „Коняр“, а след тях „Бойко“ и „Ралица“. За основа и в четирите служи любовта — страстната гореща, но неудовлетворена на време любов. Най-дивното от тези произведения е „Етьр назад се повръща“.

С необикновена живост е представена планинска воденица, която не работи, защото дъжд не е капнал дълго време. Набрани около нея селяци, докарали жито за млене. Тука е и първият любовник на воденичарката, която сама управлява воденицата, защото мъж ѝ е заминал надалече по печала. По разказите на хлебоустите жени, които са набрани около огъня вечерта, от която се почва идилията, се научаваме, че кога [той] заминал, той я закле да му не изменява. Тя му дала обещание, че само когато се повърне Етьр назад, само тогава ще ме измени. Тука е центърът на идилията. Наглед в тази клетва няма нищо двусмислено, но ще видим към края на идилията, че не е така. Очакванията на селяните се изпълват, загърмява надалеч, небето се покрива с черни летни облаци и дъжд завалява като из ведро. Воденицата заработва, всеки бърза да си смели по-скоро и да си оди. Най-назад оставал (по желанието на воденичарката) [любовникът ѝ]. Всички селяци са си вече отишли. Настава нощ. Воденицата е глуха. Само [той] е там, ратаят и воденичарката. Загорява тогава от мъжка страст да удовлетвори това, което на времето не е можал. След дълги молби воденичарката го пуска при себе си. . . . Тогава тополите покрай Етьра си шепнат „Етьр назад се повръща“, което има сега вече два смисла — един пресъхналият Етьр пак протече — върна се водата му, и друг воденичарката измени на мъжа си.

„Коняр“ не отстъпва по хубост на „Етьр назад се повръща“. То е една песен за един селянин от пиринските села, отишел в Цариград да служи при сарите на един паша. Тука го мъчат спомените за стара майка и млада булка, оставени в село. Но неговият кръшен стан, красиво лице възбуждат страстите на една от пашовите жени харемкини и той изначало им се противопоставя, но после се увлича в престъпна с нея любов. След това се побоява и пропусна

^а На 12 страница на терадката, пак встрани по бялото поле Димчо Дебелянов е записал „Кирил Христов“. Чел е навярно стихотворения на поета с мотиви из народното песенно творчество, за да подкрепи мисълта си.

^б Горното течение на Янтра.

времето, когато заедно с другари трябва да си иде в село. Заговоря в него тогава любовта към родно село, майка, жена и копнею за там, той гасне из ден в ден. Една вечер тръгва сам, но на пътя умира.

„Бойко“ и „Ралица“ имат за основа пак тази обща неудовлетворена. Към стихотворенията по народен мотив се отнасят още „Чунар“, „Змейново либе“ и др. Но хубостите и на четирите е събрала в себе си драматическата поема „Коледари“¹. За сюжет е послужил един народен обичай пението по къщите срещу Коледа. В нея е мощно отразен целият простонароден бит. Най-милите и естествени чувства, всичките възгледи на народа са отразени там. И ако някога потърсим съчинения, в които да се е отразил селският ни живот, на първо място трябва да турим „Коледари“. В нея могат да се видят прототиповете на Яворовите, [Кирил] Христовите и др. песни, писани по народен мотив. Д-р Кръстев я нарича българска „Песен за камбаната“. За да се уверите в това, може да прочетете последната, която е от Шилера и сравните с П. Славейковите „Коледари“. След този преглед на епическите песни на П. Сл. [авейков] ще преминем към лириката му и след туй ще направим един общ преглед на формата на неговите стихове. На литературната сцена П. Сл. [авейков] най-напред се явява като лирик, после като епик и, както се вижда, ще свърши като лирик. Лирическите му стихотворения са печатани в „Наука“. „Денница“, в сборката „Момини сълзи“ и в сп. „Мисъл“, и то в два цикла „Самотен“ в IX год. и „Сън за щастие“ в 9 кн. на 15 год. Ще разгледам само „Самотен“ и „Сън за щастие“ — те са достатъчни.

Ако в епоса² на П. Слав. [ейков] могат да се намерят стихотворения, които да страдат било от външна или вътрешна хубост, в лириката му нищо подобно няма. Ако в епоса могат да се изхвърлят цели стихотворения за в полза на общата му хубост, тук не може да се промени даже и един ред. Всичко е така хармонично, така изящно сградено, че поразява човека. Лирическите му песни са нежни, чаруващи звукове, откъснати от една дивна хармония, която от мнозината призвани малцината избрани могат да слушат и да разбират. Те са или крайно жизнерадостни, или леко меланхолични. Никъде в лир[иката] му тежката тъга и отчаяният песимизъм не са намерили място.

Като образец на жизнерадостни стихотворения привеждам: „Зад горите тъмни. . .“, „И пак се върна есенята“, а като образец на леко меланхолични: „Безсънно цяла нощ пробях“, „Докле е младост, златно слънце грей“, „Погребен, и в гроба все пак е“. В лирика си Пенчо Славейков, както и сами виждате, изпълва като поет с висша естетическа култура, като вещ познавач на хубавото, такъв познавач както никой друг от българските поети.

Като свършвам с лириката, аз ще направя обща характеристика на П. Славейков като поет.

В поезията П. [енчо] С. [лавейков] е привърженик на принципа „изкуството за самото изкуство“³. Той е поет в повечето случаи на лични чувства, а не на обществени, какъвто е Бо-

¹ В стихотворенията, основата на които са мотиви из народния живот и поезия, Пенчо Славейков се изписва като несбикновен познавач на селски думи. Потайната мъка на всеки селски ерген или мома, копнеещи за любов, той знае майсторски да предава в стихотворение. Обладва поетическия способ да пренася напълно читателя в оня край, гдето става действието. Това постига с вещо рисуване на обстановката, в която се върши всичко. (Не са разчетени три думи, две от които са заглавия на стихотворения). Човек се дотолкова унася в тоя поетичен край, че се почти забравя. Ехо на воденица, изглед на местността, когато падат вечерни сенки. Вечерният изглед на небесата се живо запечатва в твоята памет. Това също е в композицията. Ти чувствуваш това, което чувствуваш той, ти се мъчиш заедно с него.

² „Едно нещо, което забелязвам в епическите песни на Славейков, е изобразяването на човека, като под човек се разбира силно страдащ човек. Той сам признава, че гледа да изобразява човека, гдето и да е той, в Българско или в европейска държава.“

³ „М. Гюйо в книгата си „Изкуството от социална гледна точка“ казва, че всеки човек има в душата си известни гласове, които гласове, когато се събудят, човек се чувствува съвършено обновен. Поетът е само оня, който може да събуди тия гласове. Ако отнесем към Пенчо Славейков тая дефиниция, ще видим, че той напълно я оправдава. Той умее или чрез епоса, което е много мъчно, или чрез лирика да ни обнови за миг в момента, когато го четем, и да събудя у нас скрити гласове, които да ни прераждат. А именно събуждането на тия гласове и това преродяване на човека е чрез поезията или изобщо чрез изкуството и естетическото чувство.“

тев, Вазов в много стихотворения и др. Той нарича това да пееш за обществени скърби или радости, да дрънкаш на спукана цигулка.

Изключение от това правило той прави само в „Марий и Сулла“ и в още две-три стихотворения, но затова пък те са най-лоши от всичките му стихове. Той даже, според думите на д-р Кръстев, Вазов и др., той не пее под влиянието на накипели чувства. Това сам той признава в стихотворението „И пак се върна есента“. Това, разбира се, никак не намалява цената на неговите стихотворения, защото когато ваятелят напр. направи една статуя, не се пита как я е направил, а какво представлява тя от себе си.

Езикът му е пълен с хубости¹. Във всички стихотворения се вижда как той грижливо е избирал думите и как грижливо ги е нареждал. В него се срещат народни изрази, които употребява с голямо умение. За пример може да ни послужи думата „кръз“, която употребява винаги наместо „през“. И вижда се, че тя много по-добре изразява това, което искаме да изразим с през. И тя отговаря напълно на руската „сквозь“.

Много напругат [набягат] на това, че езикът му е тежък, надут, а стихът измъчен. За опровержение на това може да ни послужи лириката, именно стихотворението

„И на яве и на сън
ти си все пред мен —
дивна като ясна нощ,
свидна като ден.

През деня сърце копней
в жалби за нощта —
цяла нощ за свидни ден
милва ме мечта.“

По-голяма естественост от тази не може и да има.

Пенчо Славейков е прекрасен между прекрасните поети на България, но затова пък непулярен между популярните. Но има една страна от нея, където той може да стане напълно популярен и то със стихотворенията из селския живот. Там той може да се разбере от всички. Непопулярността му се дължи на характера на неговата поезия. Тя не дразни честолюбното на простата маса, непосветена в поезията, тя не разработва мотиви, разбираеми и от децата, тя е поезия, извираща из едно дълбоко чутко сърце, което само сродни по душа нему натури могат да разберат, както и сам казва в своята песен на критиците.

И той не ламти за тази популярност, признак в малко случаи на велики поети, а в повечето на чираци и калфи в поезията.

Аз свършвам, като каня другарите си, ако има някоя невярна мисъл, да ме поправят или допълнят.

Друга дефиниция, почти съща с тая, казва, че поезията е такъв род изкуство, чрез което поетът възбужда у нас също такова чувство, каквото е чувствувал, когато го е мислил. Тая дефиниция, колкото и тясна да е, ако я отнесем към Славейков, ще я напълно оправдае. Ето например стихотворението „Докле е младост. . .“ и др.¹

„В неговия език може да се види как изтъкнатият поет се ползува от езика. В неговите стихотворения се срещат често пъти обикновени прозаични думи, които той така е употребил, че придават извънредна хубост на произведението. Така например в „Коняр“. От това се вижда, че той в поезията е у дома си и че пише не само за да се намира на работа. Например към едно стихотворение поставя към думата керемиди, вечер и др.“